

פרק יא

השופט יפתח – מקטני שופטי ישראל

המחנך: נסכם את מה שלמדנו בשיעור הקודם: ה' לא ענה לישראל אף כי ביקשו מאד את סליחתו. בני ישראל לא התייאשו, מפני שידעו שכתוב בתורה, שלעולם אין להתייאש מתפילה. אולי זוכרים אתם מי התפלל זמן רב מאד עד שתפילתו התקבלה?

תלמיד: משה רבינו התפלל ארבעים יום ולא נתכפר לעם ישראל, אלא בסוף הזמן (ראה דברים ט יח-יט).

הערה למחנך: אם התלמידים לא ימהרו לענות לשאלה זו, יש להדריכם על ידי שאלות קלות יותר להגיע לידי כך. שאלות כאלה הן טובות מאד לשפר את הבקיאות בתורה.

המחנך: כמו שאין להתייאש ולומר שהתפילה לא תתקבל, כן אין להתייאש ולהשתדל גם בדרך הטבע. כל אחד צריך מאד להתחזק בכל מה שהוא עושה ולא להתייאש. זה כלל גדול בחיי ישראל: הכל הוא בידי ה', אבל גם האדם צריך להתחזק במעשיו: הסוחר במסחרו, הפועל בעבודתו, החייל במלחמתו (רש"י ברכות לב ב ד"ה "דרך ארץ").

בני גלעד אינם מתייאשים ולסוף הם מוצאים איש שמוכן לעמוד בראשם. אבל מפני שה' כעס עתה על ישראל, לא העיר רוח איש גדול מאד לעמוד בראשם. הרוח ניתנה לאיש שחכמינו אמרו עליו שהיה ירא שמים, אבל לא היה בן תורה, הוא גם היה איש שמשפחתו התביישה בו וגירשה אותו מביתם, מפני שהוא נולד מאשה לא הגונה, דבר שלא היה מצוי בישראל.

תלמיד אחד: האם לא היו אז אנשים גדולים בישראל?

המחנך: לפי חשבון השנים נראה שהדברים אירעו בזמן שכבר עלי, שהיה אחד החכמים הגדולים ביותר בישראל, נולד. אבל הוא היה עדיין צעיר מאד. בימים ההם חי גם אבצן ששפט אחר יפתח והיה אז זקן מאד (שמו האחר היה בועז). וכן בלי ספק היו חכמים גדולים אחרים. אבל ה' לא נתן להם את העוז הדרוש לאיש שצריך לעמוד בראש העם ולצאת למלחמה. זו ברכת אלקים מיוחדת.

עוז זה ניתן לאיש שבזמן ההוא לא היה כמוהו בישראל, כי נולד מחוץ לבית אביו ובני המשפחה לא חפצו שימצא בבית, מפני שאמרו שהם לא בטוחים אם הוא באמת בן לאביהם וגם השופטים (הנקראים כאן בשם זקנים) הסכימו עמם.

על ידי איש כזה גזר ה' שיושעו ישראל, כי ה' כעס אז על עם ישראל ולא רצה לכבדם בישועת איש צדיק גדול ונכבד.

אתם תראו להלן שאמנם יפתח הושיע את ישראל, אבל הוא גרם להם חרפה אחרת וצער גדול שלא נשכח במשך זמן רב. הוא עצמו מת מצער רב זמן קצר לאחר שמינוהו שופט על כל ישראל. עיינו בפרק יא, וראו היכן כתוב שיפתח ביקש שימנו אותו שופט על כל ישראל. אם הוא לא היה מבקש - לא היו ממנים אותו.

תלמיד: כתוב בפסוק ט, שיפתח אמר: "אנכי אהיה לכם לראש".

תלמיד אחר: הוא ביקש להיות לראש רק על גלעד ולא על כל ישראל.

המחנך: קשה להחליט למה התכוון יפתח. הזקנים אמרו לו שהם ימנו אותו ראש על גלעד, הוא אמר סתם שיהיה לראש, וכן היה, כמו שכתוב להלן פרק יב ז. אפשר שאחר כך מינו אותו ישראל שופט על כולם ואפשר שהוא סמך על דבריו שאמר לזקני גלעד ובני ישראל כיבדוהו שהושיעם. בכל אופן, הוא היה ראש העם רק זמן קצר. כל שאר עניני העם התנהלו על פי חכמי הדור, שנקראו בשם זקנים על שום חכמתם. כאמור, היה ביניהם גם עלי הצעיר. על המעשה הרע והמשונה שעשה יפתח תלמדו להלן בסוף פרק יא. דבר כזה יכול לעשות רק איש שיש בו שני דברים הפוכים: א. הוא יודע מעט מאד תורה. ב. הוא חרד מאד לקיים כל מה שיוצא מפיו ואינו יודע להבדיל בין הענינים.

כדי לעשות את מה שעשה היה צריך גם להיות איש בעל לב חזק ורצון ברזל. כזה הוא היה, בכוח זה ניצח את העמונים והביא ישועה לישראל. בשאר תכונותיו גרם רק צער ושנים רבות אחר כך היה מספד בישראל על מה שהוא עשה.

לאור מה שקרה, יתכן כי טוב היה אילו בני ישראל היו ממתנינים עד שימצא איש מתאים לעמוד בראש, ולא היו ממנים את יפתח, שכולם ידעו שאיננו יודע הרבה תורה. איש כזה איננו ראוי לעמוד בראש ישראל, כי הוא עלול לעשות שגיאות רבות.

הערה למחנך: המחנך יכול להשתמט מכל הענין של הקרבת בת יפתח על ידי פירושו של ראב"ע שהוא לא הקריבה, אלא היא היתה כמו נזירה. זו תהיה אך השתמטות מענין קשה, שהיה לפי המקובל לחז"ל כפשוטו.

בדעת סופרים הארכתני בכל פרטי הדברים. בזמן שספר שופטים נלמד בבית הספר, יש לעיין אם לקצר או להאריך בענין זה, הכל לפי רמת התלמידים.

300 השנים שעד ימי יפתח (פסוקים יב-כז)

המחנך: לרבים מן התלמידים קשה ביותר לזכור תאריכים בהיסטוריה. הנה בספר שופטים למדנו על זמנים שונים: ארבעים שנה, שמונה עשרה שנה, שמונה שנים וכדומה. מי מכם זוכר את הזמנים האלה ובקשר למה נאמרו?

תלמידים שונים נזכרים בפרטים שונים.

המחנך: אתם צריכים להשתדל לזכור את כל התאריכים שנזכרים בספר שופטים שלמדנו עד עתה ושנלמד להבא, אם אתם רוצים להצטיין בידיעות שלכם. אולם, יש תאריכים שגם מי שאינו שואף להצטיינות חייב לזכור. תאריך כזה נמצא בפרק יא. בפרק זה יש חליפת מכתבים בין יפתח למלך בני עמון. הדברים מאד מענינים. ראו איזה תאריך נמצא שם.

תלמיד: בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון 300 שנה (יא כו).

המחנך: נכון. עתה הסבירו מאיזה זמן מתחיל מנין השנים האלה? אקוה שכבר למדתם ספר במדבר ואם לא, אתם יכולים להבין זאת ממה שכתוב בפרק זה. חפשו יפה בספר.

תלמיד: בפסוק טז כתוב כי זה היה בעלותם ממצרים, כשבאו אל קדש.

המחנך: נכון, זה היה בשנה האחרונה לחיי משה. יפתח אומר שמאז עברו 300 שנה. האם תוכלו לעשות את החשבון הזה על פי מה שלמדתם עד עתה בספר שופטים? אני אעזור לכם. חפשו בכל דף ודף בספר וכתבו לכם את הזמנים הנזכרים בהם. בפרקים א, ב אין תאריכים. חפשו בפרק ג. תלמידים שונים עונים והמחנך כותב על הלוח.

בפסוק ח כתוב על 8 שנים שבני ישראל עבדו לכושן רשעתיים. בפסוק יא כתוב על 40 שנה ששקטה הארץ.

המחנך: אתם צריכים לזכור את מה שהסברנו בזמן שלמדנו פרק זה. ארבעים השנה כוללים את 8 שנות השיעבוד, שגם הם היו שנים שקטות בדרך כלל, אם כי הארמים התגברו על בני ישראל ובני ישראל שילמו להם מיסים. כך הוא גם עם 18 השנים הנזכרות בפרק זה של התגברות המואבים, שהם נכללים ב- 80 השנים שנזכרות בפסוק ל. אם כן, יש לנו יחד מימי עתניאל ואהוד 80 ועוד 40 ס"ה 120 שנה. וכן הוא גם במספר 40 שנה שנכתב בסוף פרק ה. מעתה יש לנו: 120 ועוד 40 ס"ה 160 שנה. עתה עיינו בפרק ו, שם כתוב בפסוק א על שבע שנים שבהם פשטו המדינים בארץ: 160 ועוד 7 ס"ה 167 שנה, אחר כך השנים של גדעון שנזכרות בפרק ח פסוק כח ס"ה 207 שנה.

תלמיד: למה אנו מונים את השנים של המדינים ולא של הארמים והמואבים?

המחנך: מפני שהמדינים הגיעו לכל מקום בארץ ואיש לא עצר בפניהם, כי גדעון היה איש בלתי ידוע בעם. לא כן בימי עתניאל ואהוד, שהיו ידועים ומפורסמים בעם גם לפני כן והארמים לא פשטו בארץ כולה. ימי המדינים בארץ שייכים לגרועים ביותר בכל ימי השופטים. עתה נראה כיצד יוצא המספר 300, לאחר שנצרף ל- 207 השנים הנזכרות את הימים של השופטים שבין גדעון ליפתח. מי הם וכמה?

3	כמה שנים מלך אבימלך?
23	כמה שנים שפט תולע?
22	כמה שנים שפט יאיר?
—	
48	
207	שנים שעד אבימלך
—	
255	

הנה אלה השנים שעד הזמן שבו החלו העמונים להציק לישראל. ראו כמה שנים נמשך דבר זה?

תלמיד: שמונה עשרה שנה, כמו שכתוב בפרק י פסוק ח.

המחנך: אפשר שהכוונה היא עד לאחר מלחמת יפתח ויש למנות רק 17 שנה לאחר מלחמת יפתח למלך בני עמון. זה הבדל קטן. עתה ראו כמה שנים יש יחד. 255 ועוד 18 ס"ה 273 או 272.

ועדיין חסרים לנו 28 שנים ל - 300. מי מכם יודע את מי דילגנו בחשבון?

(הערה: יתכן שהתלמידים יבחינו מיד במי המדובר. אם לא ייעזר המחנך על ידי שאלות נוספות כדלהלן):

ממי התחלנו למנות?

תלמיד: מעתניאל בן קנז.

המחנך: וממי מתחיל למנות יפתח?

תלמיד: ממשה רבינו.

המחנך: אם כן, את מי החסרנו?

תלמידים: את יהושע.

המחנך: נכון. יהושע הנהיג את ישראל במשך 28 שנה. עובדה זו אינה כתובה בספר, אבל היא מקובלת בידינו והיא מוזכרת בברייתא המשמשת יסוד לתולדות ישראל, הנקראת בשם "סדר עולם".

התלמידים הטובים שבכם בודאי יזכרו את כל המספרים שאינם רבים כל כך. אחרים, חייבים לזכור לפחות את המספר 300 שנה שמימי משה עד יפתח. מספרים כוללים כאלה אינם רבים בתנ"ך וקל לזכור אותם ועל פיהם אפשר לדעת את שנות ההיסטוריה הישראלית. תלמידים טובים יזכרו שהתאריך הכולל השני כתוב בספר מלכים א תחילת פרק ו. שם נאמר כי עברו 480 שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים עד שהוחל בבניין בית המקדש. יפתח מתחיל למנות מכיבוש הארץ. שם מונים ליציאת מצרים. בכמה שנים ההבדל?

תלמיד: בארבעים השנה שהיו במדבר.

המחנך: נכון. כמה שנים מיציאת מצרים עברו עד ימי יפתח, זו שאלה פשוטה מאד, אבל בקשר לתאריכים יש לחזור פעמים רבות, כי לא קל לזכור זאת.

תלמיד: 340 שנה.

המחנך: וכמה שנים עברו מימי יפתח עד בניין בית המקדש? גם על זה לא קשה לענות אבל צריכים לחשוב קצת.

תלמיד: 180 שנה.

תלמיד שני: אין זה נכון. הלא אמרנו ש - 480 שנה הם מיציאת מצרים ולא לכיבוש הארץ. יש להפחית מ- 480 השנה 340 ולא 300. המספר הנכון הוא 140 .

סיכום: מיציאת מצרים עד יפתח 340 שנה. (יציאת מצרים היתה בשנת ב תמח 2448 (1312 לאומות). יפתח בשנת ב תשפ"ח 972 לאומות).

פרק יב

לעזרת ה' בגבורים

המחנך: היכן כתובות המלות שכתבנו על הלוח בנושא של שיעורנו היום? חפשו בספר שופטים.

תלמיד: מצאתי בפרק ה פסוק כג, דבורה אמרה: "אורו מרוז וגו' כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים".

המחנך: נכון מאד. אולי אתם עוד זוכרים כי בזמן שלמדנו פרק זה, אמרנו כי ממה שכתוב להלן בספר שופטים, נראה שבני ישראל זכרו את הדברים האלה יפה יפה. לפחות שבט אחד התרגש מאד מדברים אלו. מי הוא שבט זה והיכן זה כתוב? חפשו בפרק שלפנינו.

תלמיד: מצאתי! בפרק ח כתוב כי שבט אפרים בא בטענה לגדעון שלא קרא להם למלחמה במדין.

המחנך: נכון מאד. עתה נלמד על טענה נוספת שהיתה לבני אפרים על אשר יפתח לא קרא להם. אגב, מכאן רואים שהוא קרא למלחמה לא רק לאנשי גלעד, אלא גם לשבטים אחרים, אבל לאפרים הוא לא קרא. אולי חשש שלא ישמעו לו, מפני שלא יכירו בו כראוי לעמוד בראש ישראל. אנו נראה שגם עתה התייחסו אליו בזילזול רב ודיברו אליו כמו שמדברים אל אדם גס ואף אמרו לשרוף את ביתו. ראו מה התשובה שהשיב להם יפתח.

תלמיד: הוא אומר שקרא להם.

המחנך: אבל הם לא מסכימים לדבריו, שהם באמת בלתי מובנים. אולי הוא שלח איזה שליח והשליח לא מסר את דבריו. אולי הוא אמר דבר לא נכון, מפני דרכי שלום. האמת היתה כי הוא היה נבוך קצת ולא הספיק לארגן את המלחמה כראוי.

בני אפרים לא מקבלים את דבריו והם נשארים בגלעד. הם מחליטים שהוא לא יוכל להיות ראש לישראל. עליו לוותר על תפקיד זה. אבל יפתח מחליט להילחם אתם. הוא סבור כי הובטח לו להיות לראש לכל ישראל. הוא כנראה גם יודע שהעם יסכים לו, כהכרת תודה עבור הנצחון על בני עמון. אז פורצת מלחמת בני ישראל בבני ישראל, בני יוסף בבני יוסף, בני מנשה בבני אפרים. פורענות גדולה שעליה מקונן בעתיד הנביא ישעיה ואומר:

”ויהי העם כמאכלת אש

איש אל אחיו לא יחמלו וכו’

מנשה את אפרים

ואפרים את מנשה” (ט יח-כ).

אבל עלינו לנסות להבין קצת יותר את הדבר. מי נראה כאן יותר אשם?

תלמיד אחד: הפורענות היתה נמנעת אילו בני אפרים היו חוזרים בשלום. הם באו בטענה כי רצו להיות בין אלה שמקיימים ”לעזרת ה’ בגבורים”. בגלל דבר כזה לא צריכים לעשות מלחמה.

תלמיד שני: אבל זה אירע כבר פעמיים. בימי גדעון ובימי יפתח.

המחנך: נכון מאוד. לשני הצדדים היו טענות צודקות וזה הגרוע ביותר בכל העניין. כאשר צד אחד בלתי צודק, קל יותר לסיים את העניין, מאשר בזמן ששניהם צודקים. בכל זאת, בני אפרים יותר אשמים, כי להם היתה הברירה, לקבל את התנצלות יפתח ולשוב לביתם ולא לאיים על יפתח.

תלמיד: אבל הלא כתוב שאנשי גלעד לכדו את המעברות ולא נתנו להם לשוב?

המחנך: זה היה לאחר שהם כבר התחילו במלחמה ולא הסכימו להשלים, ואף הנשארים לא פנו לבקש שלום וסליחה, אלא הסתתרו בארץ גלעד, כנראה על מנת להמשיך לקיים את איומם לשרוף את בית יפתח, אם לא יוותר על הנהגת ישראל.

אחר כך החליטו לשוב למקומם בסתר. אולי חשבו לארגן מלחמה נוספת בעזרת אחיהם. בכל אופן, הם לא הסכימו להיכנע ליפתח. הם קיוו שיוכלו להסתיר את זהותם ולא יוכלו להכירם, שהם מבני אפרים. אבל אנשי גלעד גילו זאת על ידי הניב העברי שלהם. בפקודת יפתח, שלא ידע לרחם אף על בתו, הרגום על אשר התעקשו להילחם נגדו ונגד הנהגתו. בזה

הוא דומה קצת לאבימלך שנלחם על שלטונו, אבל בעיקר הדבר הוא היה צודק. זה היה לאחר שמינוהו לראש ואז היו חייבים כל ישראל לשמוע לו ולכבדו. לפני שממנים אדם לעמוד בראש יש לחפש אחר המתאים ביותר ולא למנות אדם שאיננו מתאים כל כך. אבל כאשר ממנים אותו "יפתח בדורו כשמואל בדורו" (ראש השנה כה ב). לאחר שהתלמידים ילמדו את שני הפרקים יסכם המחנך: עתה רואים אנו מה ההבדל בין הזמן שה' מושיע את ישראל מתוך רצון, מפני שהם טובים ועושים את רצונו, לבין הזמן שעליו נאמר: "ותקצר נפשו בעמל ישראל" (י טז). גם אז הוא מושיע אותם, אבל ישועתם מעורבת בהרבה דברים מצערים. הרחבת דברים בעינינו אלו ימצא המחנך בדעת סופרים. בפרשיות קשות מסוג זה על המחנך להיות מוכן לשאלות בלתי צפויות רבות מצד התלמידים ועליו להתכונן לכך (המעייין באריכות שיש בענין זה במפרשים, בפרט באברבנאל, ידע להעריך את האמור כאן).

פרק יג פרשת שמשון

נושא ראשון: גבור המטיל פחד על הפלשתים

המחנך: לפני שנלמד על שמשון עלינו להזכיר פעם נוספת מה שלמדנו, כי יש הבדל גדול בצורת ישועת ה' לישראל לפני ימי השלוח הארוכים שנמשכו עד לאחר מות יאיר, ולעזרה שנתן להם לאחר שחטאו, כתוצאה משלוח זו. גם עתה מושיע ה' את ישראל, אבל בצורה מחוסרת הוד ועליונות. בכל ישועותיהם יש גם צער ועלבון. כך הוא גם עם ישועתם על ידי שמשון. אין זו ישועה ממשית. על ידו נופל קצת פחד על הפלשתים שלא יכאיבו יותר מדאי לישראל. שלא ירגיזום ולא יביאום לעשות מלחמה, בעזרת הגיבור שנמצא בתוכם. המושיע נאלץ להסתיר את עצמו ואת עזרת ה' הניתנת לו. לשם כך הוא משתמש אף באמצעים שגרמו כי כבודו יתחלל בעיני בלתי מבינים גם בימיו, וכל שכן בימים הבאים, וביותר אצל אנשים בעלי מחשבה בלתי מטהרת, המבקשים לעצמם בסיס במעשים שבעבר. עלינו להשתדל שלא לעשות עוול לשמשון ולא להאשים אותו במה שאין הוא אשם, נשתדל לדון אותו במשפט צדק. ראשית נקרא יפה את הפרק המיוחד במינו בתנ"ך, פרק יג. בהמשך הקריאה נשתדל לענות לעצמנו, למה היתה דרושה הכנה רבה כל כך לקראת הולדת שמשון. הבשורה עליו נמסרת רק להורים וחוזרת פעמיים, כי הדבר ראוי להיות נסתר, כי אם יהיה גלוי, לא יועיל לאופי המלחמה שהוא צריך לנהל יחידי עם הפלשתים, מבלי שהפלשתים יתנקמו בכלל כולו בגללו.